

Poliittiset rationalisaatiot ja hallintatekniikat

PETER MILLER — NIKOLAS ROSE

ABSTRACT
Political
Rationalities
and Technologies
of Government

In this paper we have argued that contemporary programmes of government operate through the proliferation of a complex and heterogeneous assemblage of technologies. The government of social relations has been achieved not through the constant rise of an omnipotent central state which exerts an increasingly tight control over its subjects. Rather the government of social relations is achieved by providing citizens as economic and social actors with a vast range of technologies through which they can instrumentalise the diverse spheres of social life themselves. Political power is to be exercised not through the domination of subjects but through the construction of a web of technologies for fabricating and maintaining selfgovernment. The political subject is henceforth to be an individual whose citizenship is manifested through the free exercise of personal choice amongst a variety of marketed options. In such a political rationality the self is not merely enabled to choose, but obliged to construe his or her life in terms of an infinite variety of choices and decisions.

Ajatus kielen ja politiikan keskinäisestä suhteesta ei ole uusi. Viimeaikaisessa keskustelussa on ollut kuitenkin uutta pyrkimys tutkailla kielen ja politiikan *keskinäisesti konstitutiivisia* suhteita (ks. esim. Shapiro 1984, Connelly 1987 ja Taylor 1987). Juuri tästä artikkelissamme onkin kyse. Käsittelemme sitä, millä tavoin, minkä mekanismien kautta ja millaisin mahdollisin vaikutuksien muuttuvat puhettavat ja niihin liittyvät toimintamuodot ovat osallisina erityisten institutionaalisten, organisaatioihin liittyvien ja yhteiskunnallisten järjestelyiden ja toimenpiteiden muotoutumisessa. Tällöin olemme kiinnostuneita aivan erityisesti 'kielen' alueesta — siitä joka ohjelmallisella tavalla muodostaa ja ilmaisee ne soveliaat keinot, joilla väestöä on määrä hallita. Näissä poliittisissa diskursseissa on kyse sellaisista asioista kuin mitä ja miten hallita, mitkä ovat hallintaperiaatteet ja miten hallinta on mahdollista. Tarkastelemme näitä kysymyksiä yhteydessä hallinnan erityiseen ongelmakenttään — talouselä-

män hallintaan. Käytämme tässä tarkastelussa lisäksi aivan erityistä tulkintaa hallintaa koskevista käsityksestä.

Käytämme hallinnan (government) terminologiaa valtioon liittyvän terminologian sijaan viitataksimme tiettyyn tapaan selittää poliittisen vallan synnyttämistä ja harjoittamista. Hallinta ei käyttämässämme mielessä viittaa sen enempää kalkyloivan poliittisen subjektin toimiin kuin byrokraattisten mekanismien ja henkilöstöjen vaikutuksiinkaan. Se kuvaa pikemminkin tiettyä tapaa, jolla tavoitellaan yhteiskunnallisia ja poliittisia päämääriä vaikuttamalla kalkyloidusti väestön muodostavien yksilöiden voimiin, toimiin ja suhteisiin. 1800-luvulta lähtien Euroopan ja Pohjois-Amerikan kansallisia valtionalueita ovat leimanneet tällaiset hallinnan ohjelmat. Ne ovat tähänneet yhteiskuntaelämän johtamiseen ja uudelleenrakentamiseen päämäärinään omaisuuksien turvaaminen, tuotannon voitollisuus ja suorituskykyisyys sekä julkinen etu, yhteiskun-

tarauha ja jopa onni. 'Valtio' ei ole ollut aina näiden ohjelmien alkuperä, edunsaaja eikä orkestroija. Sen sijaan, että tarkastelisimme valtaa vain herruutensa kautta yhteiskunnan ulottavan valtion yhteydessä, meidän on analysoitava niitä mutkikkaita ja moninaisia rationalisaatioita ja tekniikoita, jotka tekevät poliittisen vallan harjoittamisen mahdolliseksi (Rose 1988).

Siitä mitä Michel Foucault on kutsunut hallinnallisuudeksi on tullut kaikkien modernien poliittisten ajatus- ja toimintamuotojen yhteinen perusta sikäli kuin niissä selitetään laillisen vallan tehtävät yhteiskunnallisten voimien kalkyloituna ohjaamisena ja maksimointina. Hallinnallisuus on »se kokonaisuus, jonka muodostavat instituutiot, menettelytavat, analyysit ja pohdinat, ne kalkylaatiot ja taktiikat, jotka mahdollistavat tämän hyvin erikoisen joskin mutkikkaan, väestöä kohteenaan pitävän vallan muodon harjoittamisen» (Foucault 1979: 20). 1700-luvulta lähtien väestön on voinut nähdä olevan hallinnan maaperää *par excellence*. Laillinen valta on kohdistanut toimintansa nimenomaisesti väestöön liittyvien prosessien sääntelyyn: lakeihin jotka säätelevät väestön varallisuutta, terveyttä, eliniän pituutta, sen kykyä suoriutua sodista ja tehdä työtä jne. Nykyinen todellisuutemme on muovattu kaikkien näiden moninaisten projektien välityksellä, jotta 'lajinelämämme' mukautuisi hallintaan.

Kysymyksen asettaminen tällä tavalla sallii meidän tähdentää kahta teemaa, joita pidämme hyödyllisinä tutkittaessa poliittisen vallan monipuolisuutta. Ensimmäistä teemoista kutumme *poliittisiksi rationalisaatioiksi*. Ne ovat suhteellisen systemaattisia diskursiivisia matriiseja, joissa hallinta artikuloidaan: kieliä jotka ilmaisevat hallinnan kohteen ja päämäärät, analyysien ja ohjeiden kielioppeja, ohjelmien puhetapoja, niitä sanakäännteitä joilla hallinnan legitimiys tuetaan. Sellaiset hallinnan rationalisaatiot kuin oppi hyvinvoinnista tai uusliberalismi-filosofisten oppijärjestelmien kokoelmat, käsitykset yhteiskunnallisista ja inhimillisistä realiteeteista, teorit vallasta, mielikuvat poliittisista menettelyvoista ja näkemykset oikeudesta — työstetään juuri näistä kielellisistä elementeistä laajoiksi ohjelmallisiksi ilmauksiksi, joissa pyritään erittelemään yhteiskuntaelämän järjestymisen ja sen liikkuttamisen käyttökelpoisia perustoja.

Hallinnalliset poliittiset rationalisaatiot ovat sidoksissa tietoon. Ne perustuvat selvään käsitykseen siitä mitä on määrä hallita: hallittavaa koskeville päättelytavoille, sen erittelemiselle ja arvioimiselle, sen ongelmien tunnistamiselle ja ratkaisujen löytämiselle. Tässä mielessä ei vain hallinnan demokraattinen muuttuminen vaan ylipäätään kaikki hallinta on sidoksissa 'representaatioon', sellaisen kielen työstämiseen, jolla voidaan kuvata kysessä olevaa alaa, joka vaatii sekä ymmärtämään representoidun todellisuuden luonteen että kirjaimellisesti re-presentoimaan sen muodossa, joka mukautuu poliittisiin neuvotteluihin, väittelyihin ja juonitteluihin.

Niillä kielillä joilla todellisuus representoidaan on ratkaiseva osa siinä, että poliittisten rationalisaatioiden ohjelmallinen taso sekä hallintastrategioille tehoa antamaan pyrkivät tiedot ja hallintatekniikat voidaan kääntää toisikseen. Esimerkiksi tämän vuosisadan alussa Isossa-Britanniassa kansallisen suorituskyvyn kieli palveli sekä yleisten poliittisten ohjelmien artikuloimisessa ja eri poliittisten voimien välisten kiistojen järjestymisessä että niiden tietojen ja tekniikoiden mahdollisten roolien artikuloimisessa, jotka tähtäsivät talouselämään ja väestön terveyteen liittyvien erityisten näkökantojen käsittelyyn (Miller & O'Leary 1987; Rose 1985). Sekä ohjelmallisella tasolla että hallinnan tiedoissa/tekniikoissa tukeuduttiin tällaisen toisikseen kääntämisen mahdollisuuteen, joka tuotti eräänlaisen identtisuuden tai vastavuoroisuuden poliittisten rationalisaatioiden ja sääntelevien pyrkimysten välille.

Kielellä onkin keskeinen osa hallinnassa. Se ei vain tuota tietyille päämäärille ja ongelmille paikkaa hallitsijoiden oikeudellisissa velvollisuuksissa ja valtuuksissa, vaan myös 'paneer kokoon' hallinnallisia toiminta-alueita tehden niiden tarkastelun ja hallinnan mahdolliseksi. Väestön, kansantalouden, yrityksen, perheen, lapsen tai jopa oman itsensä hallinta tulee mahdolliseksi vain sellaisten diskursiivisten mekanismien kautta, jotka representoivat hallitukseksi tarkoitettun alueen ymmärrettävänä kenttänä rajoineen ja ominaispiirteineen; kenttänä jonka muodostavat ainekset liittyvät toisiinsa enemmän tai vähemmän systemaattisella tavalla (Burchell et. al. 1985; Hopwood 1984; Miller 1989; Miller & O'Leary 1989; Rose 1989). Jotta esimerkiksi talouden kaltaista aluetta voitaisiin hallita on ensin käsitteel-

listettävä joukko prosesseja ja suhteita taloudeksi, joka mukautuu johdettavaksi. Kansantalouden kielen synty ja kansantalouden näkeminen tämän seurauksena alueeksi, jolla oli omat ominaispiirteensä, lakinsa ja prosessinsa jotka olivat ikään kuin sfäärejä joista voittoa puhua ja saada tietoa, mahdollisti kansantalouden kielen tuleminen sellaisten ohjelmien osaksi, joilla pyrittiin 'taloutta' hallitsemalla ja johtamalla kohottamaan ja kasvattamaan kansakuntien voimaa. Tällaiset puhutavat eivät vain oikeuta vallitsevia valtasuhteita, vaan itse asiassa laskevat perustan todellisuuden uusille sektoreille ja tekevät olemassaolon uudet alueet mahdollisiksi.

Hallinnalle on luonteenomaista re-presentaation pidemmälle kehittynyt mekanismi. Hallittavat alueet ja näiden alueiden kannalta tarkoituksenmukaiset hallintakeinot konstituovien sanastojen kanssa kulkevat käsi kädessä *hallintatekniikat*: tavat joilla todellisuus muunnetaan hallinnan kalkylointeihin sopivaksi ja tavat joilla se saadaan mukautumaan interventioihin (Rose 1988; vrt. Latour 1987a). Hallinnan kohteiksi saatettavat tapahtumat ja ilmiöt on käännettävä informaatioksi — kirjalliseksi raporteiksi, piirroksiksi, kaavakuviksi, numeroiksi, taulukoiksi, diagrammeiksi, tilastoiksi. Tämän informaation on oltava tietyn muotoista: stabiilia, paljon puhuvaa sekä yhdistettävissä ja verrattavissa olevaa. Tällainen muoto tekee mahdolliseksi sen, että alueen relevantit ominaisuudet — tavaratyytit, sijoitukset, ihmisten ikärakenne, terveys, rikollisuus jne. — voidaan kirjaimellisesti re-presentoida siellä, missä niitä koskevia päätöksiä tehdään (toimitusjohtajan työhuoneessa, komento-huoneessa, erityiskonferenssissa jne.). Siitä lähtien, kun tilastotiede 1700-luvulla keksittiin valtion tieteenä aina nykyisiin pyrkimyksiin arvioida kansakunnan taloutta mittaamalla terveystalouden tuottoa tai tehokkuutta kääntämällä niiden palvelut rahasummiksi, ovat hallinnan ohjelmat olleet sidoksissa sellaisten apuvälineiden kehittelyyn, jotka ilmaisevat todellisuuden sellaisessa muodossa jossa sitä voidaan punnita ja diagnosoida. Tässä mielessä informaatio ei ole neutraalia tallentamisen tulosta. Se on itse tapa vaikuttaa todellisuuteen, tapa suunnitella tekniikoita todellisuuden saattamiseksi hallintaan (syntyvyystilastot, kirjanpito, veronpalautukset, hallinnan muistiot) tavalla, joka muuntaa kyseisen

alueen sopivaksi arvioimista, kalkylointia ja interventioita ajatellen.

Hallinta ei olekaan vain representaatiota. Se on myös interventioita. Hallinnallisuuden erityisyys, sellaisena kuin se viimeisinä kahtenasatana vuotena on 'lännessä' muotoutunut, sisältyy tähän representoinnin ja interventioiden mutkikkaaseen yhteenpunoitumiseen (vrt. Hacking 1983). *Poliittisten rationalisaatioiden* tutkiminen edellyttää välttämättä sen analysoimista mitä kutsumme *hallintatekniikoiksi*. Ne ovat menettelytapoja, joiden avulla hallinta on instrumentalisoitu ja saatu toimimaan. Poliittiset rationalisaatiot muuttavat todellisuuden ajattelun alueeksi, pyrkivät kääntämään ajattelun todellisuuden alueille ja tuottamaan henkilöiden ja asioiden maailmassa sellaisen alueen, jolla voidaan vaikuttaa niihin asiaryhmiin joista ihmiset haavelevat ja joita he tavoittelevat. Yhteiskuntafilosofian ja poliittisen sosiologian klassisesta terminologiasta — valtio vs. kansalaisyhteiskunta, julkinen vs. yksityinen, yhteisyys vs. markkinat jne. — ei ole tässä apua — eikä vähiten siksi, että mainittu laiset jaot ovat itse ohjelmien ja tekniikoiden operatiivisia elementtejä (Rose 1986). Tekniikoiden analyysi edellyttää 'vallan mikrofysiikkaa': huomion kiinnittämistä siihen vuorottelun ja keskinäisten riippuvuuksien mutkikkaaseen kokonaisuuteen, joka auttaa hallinnan ohjelmia vaikuttamaan ja tekemään interventioita kohteenaan oleviin väestöihin.

Poliittisia rationalisaatioita ja niiden artikuloimia hallinnan ohjelmia voidaan käyttää hyväksi juuri tekniikoiden välityksellä. Tässä ei ole kuitenkaan kyse ideaaliskeemojen 'täytäntöönpanosta' todellisuudessa sen enempiä kuin kontrollin laajentamisesta vallan keskukselta todellisuuden pienimpiinkin osiin. Kyse on pikemminkin erilaisten voimien — lakien, rakennusten, ammattien, rutiinien, normien — mutkikkaasta koelmasta, jossa yksilöiden, ryhmien, organisaatioiden ja populaatioiden toimien ja näkemysten eri puolet tulevat viralliselta kannalta ymmärrettäviksi ja säänneltäviksi. Tässäkin kielellä on avainasema. Osittain juuri yhteisten puhutapojen, teorioiden ja selitysmallien omaksumisen kautta voidaan saada aikaan löyhä ja joustavia liittoutumia taustaltaan ja sijainniltaan erilaisten toimijoiden — kuten valtionhallinnon haarojen, painostusryhmien, yliopistopiirien, johtavien toi-

mihenkilöiden, opettajien, palkansaajien ja vanhempien — välillä samalla kun kukin säilyy enemmän tai vähemmän erillisenä ja muodollisesti itsenäisenä. Kukin näistä erilaisista voimista voidaan liittää hallinnalliseen verkostoon siinä määrin kuin tuo verkosto voi kääntää toisten päämäärät ja arvot omalle kielelleen sekä siinä määrin kuin toisten näkökannat muuttuvat yhdenmukaisiksi sen omien pyrkimysten ja toimien kanssa sekä antavat niille säännöt (Callon 1986; Latour 1986). Osaksi kielen kautta tuotettujen ja vakiinnutettujen tekniikoiden avulla niinkin erilaiset päämäärät kuin taloudellinen kasvu ja henkilökohtainen sopeutuminen tulevat hallittaviksi tavoilla, jotka sopivat yhteen vallitsevien poliittisten ihanteiden, yhteiskunnallisten arvojen ja tieteellisten totuuksien kanssa. Siten kielet, hallinnan kielelle muuttaminen ja tekniikat 'laativat' hallinnan eri piirit muuntaen perheet, talouden, yritykset ja yhteiskunnallisen kentän erityiseen käsitteelliseen muotoon, alttiiksi interventioille ja sääntelylle.

Kansakunnan hallinta

Talouselämän hallinnan ohjelmat eivät virtaa ulos valtioksi kutsutusta keskiöstä. Rationalisaatioiden ja tekniikoiden näkökulmasta tapahtuva analyysi tuottaa toisenlaista ajatustapaa. Vaikka 'valtio' voi olla yksi niistä muodoista, jotka on otettava huomioon hallinnan ohjelmissa, se ei ole sen enempää yhtä kuin perimmäinen todellisuus kuin se viittauskohdekaan, jonka kautta kaikki rationalisaatiot ja tekniikat voidaan ymmärtää. Ajatus hallinnasta kohdistaa huomion sen sijaan siihen aineiden kokonaisuuteen, josta erityiset rationalisaatiot muovataan, sekä niihin mekanismeihin ja tekniikoihin, joiden avulla rationalisaatioista tehdään toimivia. Koska rationalisaatiot ja tekniikat eivät vastaa toisiaan suoraan, ovat niiden väliset vuorottelut ja sidonnaisuus molempien työstämisen ratkaisevia ehtoja. Tietyn poliittisen puhettavan tulo käyttöön edellyttää yhtenä ehtonaan uusien hallinnan kielelle muuntamisen, tallentamisen ja kalkyloinnin tekniikoiden juurruttamista. Ilmaisivat poliittiset rationalisaatiot sitten vaikka pyrkimystä rajoittaa hallinnan alaa ja lisätä autonomiaa ja valinnanvapautta, ne edellyttävät toimiakseen monimutkaista tekniikoiden kokoamista ja järjestämistä.

Tietyn poliittisen puhettavan sekä informaatioita tuottavien, taulukoivien ja kalkyloivien välineiden vuorottaisuudet ja sidoksisuus ovat näkyvässä sodanjälkeisen Ranskan kansallisen budjetoinnin ja suunnittelun kehityksessä (Fourquet 1980; Miller 1986a). Kansallisessa budjetoinnissa ei ole kyse yksinkertaisesti vain yksittäisten yritysten ja tuottajien hajallaan olevien toimintojen kuvastumisesta kansakunnan makrotasolla. Kyse on pikemminkin tiedon uuden alueen avaamisesta, joka ei tuo muassaan vain sellaisen uuden käsitejoukon ottamista käyttöön, jolla 'taloutta' voidaan ajatella taloutena, vaan myös mittavan tilastollisen appraatin luomisen, jolla tämä alue voidaan siirtää hallinnan kielelle, taulukoida, kalkyloida ja jolla siihen voidaan vaikuttaa. Se tuo muassaan uuden hallinnan ja yhteiskunnan välisen suhteen muotoutumisen, mikä mahdollistaa taloudellisen ja yhteiskuntaelämän kalkyloinnin ja hallinnan eri muodot. Prosessit joilla kansantaloudesta tulee uuden tiedon, kalkyloinnin ja mahdollisten interventoiden kohde eivät tapahdu ongelmattomana ja suoraviivaisena kehittelynä. Kieli jonka kautta taloudesta tulee ymmärrettävä ei ilmaannu ponnistuksitta autonomisen teoreettisen tarkastelun sfäärissä. Ja kun tuo kieli on muotoiltu, kyse ei ole vain sen yksinkertaisesta 'käyttöönnotosta'.

Siinä monimutkaisessa prosessissa, jossa kansantalouden artikuloidaan objektina, joka on tunnettava ja tallennettava, jota on kalkyloitava ja johon on vaikutettava, on kyse ratkaisevasta muutoksesta hallinnan periaatteissa. Tässä muutoksessa siirrytään käsityksestä, jonka mukaan hallitsijoiden ei ole kuin puserrettava alamaisistaan kaikki mahdolliset heidän tuottamansa rikkautet, käsitykseen jonka mukaan hallitsijoiden on pyrittävä uudistamaan ja jopa lisäämään tuotaa rikkautta. Tämä muutos tuo hallinnan päämäärien keskiöön kansantalouden resurssit koskevan kalkyloinnin. Se tuo muassaan tuotannon, kulutuksen ja investointien eri toimien laskennallisen yhdistämisen, kunkin elementin mittasuhteiden ja liikkeen kalkyloinnin sekä sysäystä tarvitseviin toimintoihin, sovelialta näyttävään julkistalouden järjestelmään sekä julkisten menojen oikeaan kohdentamiseen liittyvät indikaattorit.

Ranskan tapauksessa kansallisen budjetoinnin kehitystä ei voi erottaa Jean Monnet'n johdolla

kehitetystä kansallisen suunnittelun projektista. Kansallinen budjetointi sisältyy pyrkimykseen suoriutua sodanjälkeisestä taloudellisesta jälleenrakentamisesta, joka itse oli osa poliittista modernisaatioprojektia, jolla tähdättiin 'takapajuisuuden' elementtien kitkemiseen ranskalaisesta yhteiskunnasta. Modernisaatioprojekti muotoiltiin poliittisen puhutavan kautta, jossa keskeisiä osatekijöitä olivat ajatukset 'kasvusta', 'edistyksestä' ja 'solidaarisuudesta'. Konkreettisia mikrotason kysymyksiä tarkasteltiin ja niihin vaikutettiin tämän poliittisen kielen välityksellä. Tämän kielen nojalla artikuloitin myös kansallisen budjetoinnin kategoriat.

Tuotannon kategoria oli keskeinen tässä prosessissa, jossa poliittinen sanasto käännettiin joukoksi kirjaus- ja kalkylointitekniikoita. Tuotannon kategorian avulla oli mahdollista tuoda esiin perustava ero tuottaviksi ja ei-tuottaviksi katsottujen toimintojen välillä. Mitä on tuotanto? Kuka on tuottava? Molemmat kysymykset johtavat meidät tarkastelemaan kansalaisia, sillä hyvinvointi luodaan heidän kauttaan ja heidät hallinnon on kyettävä näkemään jos se mieli kasvatataa resurssiaan. Vaikka joitakin tällaisen tradition elementtejä voidaan nähdä jo 1600-luvun lopulla Pettyn, Kingin ja Davenantin kirjoituksissa, syntyivät vasta välittömästi sotaa seuranneina vuosina sellainen kieli, jolla kansalaisia voitiin tarkastella, sellainen institutionaalinen apparaatti, jolla heihin voitiin vaikuttaa, sekä sellaiset tilastolliset ja taloudelliskalkylatiiviset tekniikat, joilla kielestä ja apparaatista saatiin toimivia.

Kansallisen budjetoinnin käsitteellisen arkkitehtuurin kehittämisen ja sen tilastollisen perustan luomisen prosessi pantiin Ranskassa vireille toisen maailmansodan aikana. Vichyn hallituksen rooli oli tässä prosessissa keskeinen. Se otti käyttöön tilastollisen infrastruktuurin, joka siten synnytti 'numerovyöryn'. Sodan jälkeen tämä kehitys tuotti perustan sille 'toivon ohjelmoinnille', joksi kansallista suunnitelua kutsuttiin — pyrkimykselle käyttää kasvun ja modernisoinnin kieltä Ranskan muuttamisessa 'aidosti kehittyneeksi maaksi'.

Sellaisten kansallisten ilmaisimien rakentamisessa, jotka mahdollistaisivat tavoiteltujen suunnittelun, modernisoinnin ja kasvun saavuttamisen, ei ole kyse mutkattomasta olemassa olevan

poliittisen sanaston ottamisesta käyttöön. Yritäessään ilmaista toimintoja ja prosesseja tietyllä tavalla tekniikat joutuvat kohtaamaan vaikeudet itse. Kansallisen budjetointijärjestelmän yksi tärkeä osatekijä on panos-tuotos -taulukko. Vuosien 1952 ja 1960 välillä Ranska pyrki laatimaan taulukon, joka oli jaettu teollisuuden sektorien mukaan (sektorit muodostuivat joukosta päätoiminta-alueensa mukaan määritellyjä yrityksiä; sektori saattoi tuottaa monia eri tuotteita) eikä teollisuudenhaarojen (yritysten lohkojen kokonaisuus, joka tuottaa vain yhtä tuotetta) mukaan. Sektoreittain ryhmitetyn taulukon ajateltiin olevan välittömästi integroitavissa budjetointijärjestelmään, sillä se perustui päätöksenteon todellisille sijaintipaikoille. Mutta huolimatta henkilöstön ja resurssien massiivisesta sitomisesta sekä niiden ihmisten käsitteellisistä taito-tempuista, jotka yrittivät kääntää yritysten sektoreittain järjestetyt tilit haaroittain organisoiduksi tileiksi, pyrkimys sektoreittain järjestetyn taulukon suunnittelemiseksi päättyi epäonnistumiseen. Tilastoinnin kannalta ajatus sektoreittain järjestetystä taulukosta vaikutti hyvältä. Mutta työskentely suunnittelukomissiossa edellytti tuotantoa haaroittain järjestettyä taulukkoa (Fourquet 1980; Miller 1986a).

Kalkylointitekniikoiden ja niiden instrumentaalisoimien ohjelmien välillä on oltava tietynasteinen yhdenmukaisuus. Erilaiset tavat yhdistellä kansakunnan taloudellisia toimia tuottavat erilaisia tuloksia. Yhdistämisen perustana voidaan käyttää esimerkiksi 'institutionaalista' perustaa (jolloin taloudelliset toimijat ryhmitellään heidän yhteiskunnallis-juridisten ominaispiirteidensä mukaan — yksilöt, yksityisytykset) tai 'funktionaalista' perustaa (joka pohjautuu pääasiallisen toiminnan muotoon — tuotantoon, kulutukseen, säästämiseen). Ensin mainitun käyttäminen ranskalaisessa järjestelmässä voidaan ymmärtää yhteydessä sen hyödyllisyyteen taloudellisen ennustamisjärjestelmän kannalta. Ranskalaiset väittivät, että jos kansakunnan taloudelliset toimet tapahtuvat fyysisesti ja institutionaalisesti selvästi toisistaan erotettavien toimijoiden välityksellä, on järkevää muodostaa käsitykset näiden todellisten taloudellisten toimijoiden eikä erilaisista voimista muovattujen abstraktien kokonaisuuksien varaan.

Hallinnan ohjelmat ovat yhteiskunnallisen ja

talouselämän järjestelyyn tähtääviä idealisoituja kaavioita. Niitä ei sellaisinaan yksinkertaisesti 'sovelleta' sellaisten tekniikoiden kuin kansallisen suunnittelun ja budjetoinnin kautta. Ohjelmat tuottavat avaruuden, jossa kehitetään hallinnon tavoitteet ja keksitään suunnitelmat niiden panemiseksi täytäntöön. Toiminnoilla ja prosesseilla operoimaan pyrkivät tekniikat tuottavat kuitenkin omat vaikeutensa — ne eivät toimi tarkoitetulla tavalla ja joskus ne osuvat huonosti yksiin niiden rationalisaatioiden kanssa, joiden osana ne ovat saaneet tehtävänsä. Juuri tämä koekielun, keksimisen ja korjaamisen jatkuva prosessi sitoo kielen ja politiikan keskinäisen konsitituoitumisen vahvasti hallinnan kielelle kääntämisen, kalkyloinnin ja arvioimisen tekniikoihin. Hallinnan teoreettis-poliittisessa matriisissa poliittiset puhutavat eivät ole ruumiittomia olioita. Ne ovat yhdistyneet peruuttamattomasti operatiivisiin välineisiin ja kriittisiin arvostelmiin. Samalla kun tietty poliittinen kieli ilmaisee ja määrittää hallinnan päämäärät, tämän kielen artikointi saavutetaan mutkikkaan ja vaikean prosessin kautta. Tässä prosessissa muotoillaan kategoriat ja tekniikat, jotta kielestä tulisi toimiva. Siinä kerätään ja joskus myös keksitään tekniikoita, joilla kielen päämäärät saadaan vaikuttamaan yksilöiden, yritysten ja organisaatioiden elämässä. Siinä myös arvioidaan näiden ohjelmien tuloksia ja niiden onnistumisen ja epäonnistumisen ehtoja sekä väitellään ja kamppaillaan niistä.

Välimatkan päästä tapahtuva hallinta

Kasvuun liittyvä sanasto luonnehtii myös toista ajanjaksoa, joka poliittisilta rationalisaatioiltaan ja kalkylointitekniikoiltaan eroaa Ranskan välittömästi sotaa seuranneiden vuosien ajanjaksosta, nimittäin Ison-Britannian 1960-lukua. Tavallisesti noin vuodesta 1962 vuoteen 1975 ulottuvaa ajanjaksoa pidetään interventionistisen Valtion omimpana aikana. Taloudellisen säätelyn 'kädet irti' -tekniikat, joissa valtiovarainministeriö käytti monia vipusimia saadakseen aikaan sellaisen yleiskehyksen, jossa talouden eri toimijat voisivat tehdä laskelmiaan ja päätöksiään, näyttävät epäonnistuneen. Kansallinen taloudellinen toiminta oli esitetty kansallinen budjetoinnin järjestelmissä kalkyloitavissa ja keskinäises-

ti verrattavissa olevana kokonaisuutena. Sellaiset kansainväliset elimet kuin OECD-tuottivat teollisuusmaiden 'kasvuasteista' vertailutaulukoita, joita voitiin käyttää hyväksi poliittisissa kiistoissa. Ison-Britannian kasvuaste oli alhainen sen kansainvälisiin kilpailijoihin verrattuna. Jotain oli tehtävä (vrt. Leruez 1975).

Tämä 'jotain' nähdään tavallisesti valtion suunnittelu- ja säätelyvallan kasvattamiseksi talouselämässä. Monet esittivätkin, että taloudellisten toimijoiden päätöksentekotapaa oli muutettava 'kasvun' saamiseksi aikaan. Hallintaa koskevan ajatuksen soveltaminen kyseiseen ajankausoon näyttää kuitenkin osoittavan, että interventionistisen valtion asettaminen vastakkain ei-interventionistisen valtion kanssa johtaa harhaan. Suhteet on käsitteellistettävä toisin. Erityistä huomiota on kiinnitettävä niiden mekanismien moninaisuuteen, joiden kautta poliittiset vallanpitäjät ovat taloudelliset päämäärät saavuttaakseen pyrkineet vaikuttamaan niihin kokonaisuuksiin ja prosesseihin, joista väestö koostuu.

1960-luvun Ison-Britannian poliittisen puhutavan mukaan taloudellisen kasvun päämäärään oli tarkoitus päästä monien mekanismien avulla. Keskeisiä näille mekanismeille olivat teollisen tuotannon kasvava tulos, yritysten lisääntynyt tehokkuus sekä paremmat investointipäätökset. Tämä päämäärä toivottiin saavutettavan monien hankkeiden avulla, joihin kuuluivat kansallinen suunnitelma (*The National Plan*), kansallinen talouskehitysneuvosto (*The National Economic Development Council*), teollisuuden uudelleenjärjestely-yhdistys (*the Industrial Reorganization Corporation*), alueelliset työllistämishoukuttimet (*Regional Employment Premiums*) sekä vuoden 1965 monopoli- ja fuusioasetuksen avulla tapahtunut teollisuuden säätely. Vaikka kaikki nämä projektit ilmentävät interventionistisia poliittisia pyrkimyksiä, ne olivat kuitenkin kaikki yhtä lailla puolitehoisia, kun kyse oli 'yksityisiin' yrityksiin ja yksittäisten päätösten mikrotasolle ulottuvista interventioista. Erityisesti tämä koskee interventioita, joilla olisi ollut suora vaikutus talouskasvun ongelmiin, nimittäin investointipäätöksiä. Juuri tällä alueella etsittiin ajattelun ja toiminnan uutta suhdetta, jotta talouskasvun puhutapa olisi voitu viedä käytäntöön. Juuri tällä alueella vaadittiin uuden tavan kehittämistä, jotta yrityksissä tapahtuvat investointipäätökset olisi

voitu käsitteellistää sekä tehdä niitä koskevia laskelmia. Tarkoitus oli saavuttaa kasvupäämäärä yksittäisten investointipäätösten välityksellä. Kun poliitikot ja heidän talousneuvonantajansa eivät voineet itse valvoa yksittäisten yritysten päätöksiä, olivat nämä sitten yksityisiä tai kansallistettuja, houkuttelivat ennakoivan virtausanalyysin (*DCF eli Discounted Flow Analysis*) tekniikan puolestapuhujat talouskasvun saavuttamislupauksin (Miller 1989).

DCF-tekniikoita ei keksitty 1960-luvulla. Mutta tänä ajanjaksona kansallinen talouskehitysneuvosto NEDC:n kaltaiset hallintoelimet ajoivat niitä aktiivisesti, ja kansallistettujen teollisuudenalojen ministeriö (*the Treasury for the Nationalised Industries*) suositti niitä voimakkaasti (H. C. 440/VIII, 1967); NEDC 1965). Jonkinlaiseen interventioon ja keskusteluun sitoutuneen hallituspolitiikan taustaa vasten yksittäisten investointipäätösten säätely DCF-tekniikoiden laskentakeinoin teki mahdolliseksi taloutta ohjaavan keskuksen ja määräysten ja kannustinten ohjaamana toimivien yksittäisten yritysten lähentymisen toisiinsa. DCF-tekniikat tarjosivat näkymän siitä, että yksittäiset yhtiöt ja niiden yksittäiset johtajat voisivat muuttaa vapaaehtoisesti investointimahdollisuuksia koskevia ajatus- ja kalkyloitintapojaan. Intuitio ja peukalosäännöt korvattaisiin uudella tiedolla, joka sallisi johtajien kasvattaa 'pääoman tuottavuutta' erityisesti rahan aika-arvoa koskevan ajatuksen välityksellä. Henkilökohtaiset arvostelmat oli määrä korvata taloudellisen ja rahakalkyloinnin objektiivisuudella, joka sallisi johtajien asettaa oikeaan järjestykseen investointimahdollisuudet, verrata vaihtoehtoja ja harkita tiettyjen vaihtoehtojen taloudellista nettoarvoa yhtiöilleen. Johtajien laajaa kyvyttömyyttä arvioida yksittäisten esitysten investointiarvoa tasapainotettaisiin talousteorialla, finanssimatematiikalla sekä taloudellisen ennakoinnin, suunnittelun ja valvonnan tekniikoilla. Yhtiöissä tarvittaisiin uusia asiantuntijaryhmiä huolehtimaan tästä erityisalueesta. Kunhan tämä 'pääoman tuottavuuden ohjauksellinen vipu' vain otettaisiin käytäntöön, se auttaisi johtajia kalkyloimaan ja arvioimaan paitsi rakennuksiin ja koneisiin tehtäviä investointeja myös sellaisia sosiaalisia ja statusinvestointeja kuin urheilutaloja, golfklubeja ja toimistopalatseja. Poikkeamia näistä vivuista ei välttämättä

pidetty virheinä, mutta huippujohto voisi nyt kirjata, laskea ja arvioida sosiaalisten tai statusprojektien *kustannukset*. Tällaiset projektit voitaisiin hahmottaa kustannuksina, ne voitaisiin nähdä menetettyjen tulojen määrinä yhtä helposti kuin muutkin pääomamenot. Investointipäätösten luonteessa ja laadussa tapahtuisi perusteellinen muutos pääoman tuottavuutta koskevan kielen ja sen yksittäisiksi investointitapauksiksi muuttavan DCF-analysointitekniikan avulla.

DCF-tekniikoita ei tuettu talouskasvun edistämistienä vain yksityistä sektoria ajatellen. DCF-tekniikat nähtiin pääkeinona, jolla voitiin eritellä täsmällisemmin myös kansallistettujen teollisuudenalojen talous- ja finanssisitoumuksia. Kansallistettujen teollisuudenalojen vuotuiset investoinnit vastasivat tehdasteollisuuden koko investointeja. Nämä alat muodostivat noin kymmenen prosenttia bruttokansantuotteesta. Ei olekaan ihme, että tämän laajan sektorin suorituskykyä oli sen koko talouden kasvuun omaaman vaikutuksen vuoksi tarkasteltava erikseen (H. C. 44/VIII, 1967). Vuoden 1967 *White Paper* toi selvästi ja täsmällisesti esiin hallinnan sitoutuneisuuden talouskasvuun, investointien tarpeen tämän päämäärän saavuttamiseksi sekä sen tehtävän, joka DCF-tekniikoilla olisi sen varmistamisessa, että investoinnit vastaisivat kasvupäämäärää (Cmnd. 3437, 1967).

Kansallistettujen teollisuudenalojen yhteydessä DCF-tekniikoilla oli tietenkin erityinen sääntelevä tehtävä. Kansallistetut teollisuudenalat eivät olleet hallinnan päivittäisessä valvonnassa, mutta ne oli velvoitettu toimimaan 'tehokkaasti'. Siten ne perusteet, joilla yksittäiset investointipäätökset oli tehtävä, oli ennen vuotta 1967 määritelty vain yleisesti (Cmnd. 1337, 1961). Tässä tilanteessa DCF-tekniikat tarjosivat mahdollisuuden ottaa käyttöön kaikkein tarkoituksenmukaisin sääntelymekanismi. Nyt investointipäätökset tehtäisiin DCF-tekniikoita käyttäen, joita puolestaan ohjaisi yksityiskohtainen ennakoarviointi. Johtajien yksittäisten päätösten perustaksi otettiin siis tietty kalkyyli. Tästä kalkyylistä oli lupa poiketa erityisolissa, mutta nämä mahdolliset poikkeamat saataisiin nyt näkyviksi DCF-tekniikoita käyttämällä. Eivätkä teollisuudenhaarat saaneet itse tehdä poikkeavia päätöksiä käymättä yksityiskohtaisia neuvotteluja niitä tukevan ministeriön osaston kanssa.

Näin DCF-tekniikat auttoivat pitämään kiinni siitä periaatteesta, että kansallistettujen teollisuudenalojen yksittäiset investointipäätökset oli pidettävä hallinnan käden ulottuvissa. Samaan aikaan kalkylatiivinen normi toimi kuitenkin myös sääntelymekanismina. Poikkeamat 'pääoman tuottavuuden ohjauksellisesta vivusta' voitiin selvästi huomata. Siten 'kasvun' kieltä voitiin soveltaa käytäntöön tällä talouselämän tärkeällä alueella erityisen kollektiivisen hallintojärjestelmän avulla.

Kasvun kieli oli yksi 1960-luvun puolivälin poliittisen rationalisaation keskeinen piirre. Kasvupäämäärän realisointi yksittäisten yritysten tasolla ja julkisella sektorilla ei kuitenkaan ollut kovin helppoa. Edes teollisuuden sääntelyyn ja valvontaan tarkoitettu hallinta ei voinut ottaa vastuulleen yhtiöissä ja kansallistetuilla teollisuudenaloilla tehtäviä päivittäisiä investointipäätöksiä. DCF-analyysitekniikka tarjosi tähän tilanteeseen ihanteellisen mekanismin. DCF-tekniikat sallivat talouselämän hallinnan saavuttamisen 'etäisvaikutuksen' keinoin (Latour 1987b; Law 1986). Jos hallinta ei voinut puuttua päätöksiin suoraan, se saattoi vaikuttaa siihen ihmisryhmään, jonka vastuulla investointipäätökset olivat. Talouskasvun ihanne saatiin esitettyä ikään kuin se sopisi yhteen demokraattisen vapauden, sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja kunnan elintason kanssa. Tämä tapahtui tukemalla DCF-tekniikoita yksityisessä teollisuudessa, edistämällä niiden käyttöä kansallistetuilla teollisuudenaloilla ja suosittamalla niiden opettamista johtajille uusissa liikkeenjohto-opistoissa. Investointien yhteiskunnalliset ja yksityiset nettotuotot voitiin tuolloisen käsityksen mukaan saattaa sopusointuun muuttamalla investointeja koskevia ajatus- ja laskentatapoja. Kasvun poliittinen rationalisaatio ja sen suuntautuminen kohti tulevaisuutta voitiin muuntaa toimivaksi yrityksissä tekniikalla, joka teki tulevaisuudesta itse asiassa kalkyloitavan. Kalkylointiprosessien oli määrä tapahtua yritysten mikrotasolla, mutta ne sopivat nyt yhteen kansallisen talouskasvun kanssa. 'Kasvua' ei viime kädessä tuottaisi hallinta, vaan sitä tavoittelisi ihanteena ja toteutettavana päämääränä suuri joukko paikallisia kalkylointikeskuksia. Poliittinen puhetapa voitaisiin muuttaa toiminnaksi lakkaamatta kalkyloivan hallintojärjestelmän avulla.

Tuottavasta alamaissubjektista autonomiseen alamaissubjektiin

Hallinta ei merkitse vain toimintojen ja prosessien säätelyä. Hallinta operoi alamaissubjektien välityksellä. Tulevaisuuden rahavirtojen näkökulmasta investointeja tarkasteleva yksittäinen johtaja on talouskasvuun suuntautuneen hallinnan strategiassa voimavara. Näin pitkälle ulotunut hallinta on myös 'henkilökohtainen' asia. Poliittisten rationalisaatioiden puhetavat, normit ja pyrkimykset vaikuttavat siinä määrin kuin niillä voidaan värvätä yksilöitä ammatillisine ja henkilökohtaisine voimavaroineen liittolaisiksi. Kun puhetavat, normit ja pyrkimykset voidaan muuntaa ammatillisia ja henkilökohtaisia voimavaroja omaavien kansalaisten arvoiksi, päätöksiksi ja arvostelmiksi, ne alkavat toimia osana yksilöiden 'itseohjausmekanismeja'. Poliittiset ohjelmat ja hallintatekniikat ovat pyrkineet monin eri tavoin vaikuttamaan alamaissubjektien henkilökohtaisiin voimavaroihin tuottajina, kuluttajina, vanhempina ja kansalaisina. Alamaissubjekteja on järjestetty ja ohjattu päätöksiin ja toimiin, jotka näyttävät täysin 'henkilökohtaisilta' ja jotka he kohtaavat oman olemassaolonsa turvaamiseen liittyvässä jokapäiväisessä tehtäväjoukossa.

Talouselämän hallinta on läpi 1900-luvun kääntänyt joukon erilaisia pyrkimyksiä hahmottaa ja muokata niitä suhteita, joita yksilöillä on yhteiskunnan tuotantokoneistoon (Rose 1989). Rationalisaatiot ovat tulkinneet nämä suhteet ja niiden merkityksen eri tavoin, ja tekniikat ovat kietoneet yksilöt erilaisten säätely-, kalkylointi- ja motivoitinkäytäntöjen verkkoihin. Tässä prosessissa on yksilöiden toiminnoista tuottajina ja kuluttajina tullut tieto-objekti sekä erityisen asian-tuntemuksen kohde. On muodostettu mutkikas vuorottaisuuden verkko, jonka kautta poliitikkojen ja liikemiesten taloudelliset pyrkimykset on käännetty alamaissubjektien henkilökohtaisiksi voimavaroiksi ja pyrkimyksiksi.

Tämän vuosisadan kahtena ensimmäisenä vuosikymmenenä keksittyjä, johtavan esitaistelijansa mukaan taylorismiksi kutsuttuja 'tieteellisen johtamisen' ohjelmia pidetään usein kaikkien niiden 'tieteellisten' pyrkimysten esikuvina, joissa työläisistä tehdään johdolle hyödyllisiä tieto-objekteja. Taylorismissa ja siihen liittyvissä tekniikois-

sa kuten standardikustannusten laskennassa (Miller ja O'Leary 1987) työläiset kuvattiin järjestö-
miksi luontokappaleiksi, henkilöiden motiivit
nähtiin puhtaan taloudelliseksi ja ainoana johdon
käytettävissä olevana taktiikkana pidettiin tuot-
tantoprosessin pakoista kumpuavien käskyjen
antamista. Taylorismi ei ollut kuitenkaan vain
kynninen yritys kasvattaa työpaikan valvontaa ja
tehostaa työläisten riistoa. Se oli pikemminkin
yksi niistä ohjelmista, joita artikuloiitiin 'teho-
kuuden' kielellä ja jotka pyrkivät kasvattamaan
kansallista varallisuutta ja valtioiden kansainvä-
listä kilpailukykyä käyttämällä tieteellistä tietoa
ja rationaalisia tekniikoita luonnon-, mekaanis-
ten ja ihmisresurssien hyödyntämiseksi tuotta-
vimmalla tavalla. Alamaissubjektit nähtiin yksi-
löinä, joita oli arvioitava ja arvosteltava ja joi-
den ero toisista oli huomattava — joita siis oli
hallittava yksilöllisten erojen näkökulmasta. Kun
tämä yksilöllistävä katse osui työläisiin, alkoi uusi
motivaatiokäsitys muotoutua. Taylorismin löi-
vätkin laudalta työläisen subjektiviteetin näke-
vät tuotantoelämään liittyvät ajattelu- ja sääte-
lytavat. Niissä työläisen tyytyväisyys nähtiin työn
hallinnan avainelementiksi.

Sotien välisenä aikana Isossa-Britanniassa esiin
nousseella uudella työsuhteita koskevalla puhe-
tavalla oli kolme tärkeää piirrettä (vrt. Myers
1927). Ensinnäkin se kohdistui siihen suhteeseen,
joka yksilöllillä on itseensä omassa työssään. Työ-
läisiä tarkasteltiin siten kuin heillä olisi henkilö-
kohtainen elämä, joka ulottuu myös heidän tuot-
tavaan työhönsä ja vaikuttaa siihen miten he sen
tekevät. Työläiset oli nähtävä yksilöinä, joilla oli
oma käsityskykynsä pelkoineen ja ahdistuksineen.
Erilaisissa psyyken tekniikoissa ei kiinnit-
tetty huomiota vain yksitoikkoisuuteen, väsy-
mykseen ja tarkkaavaisuuteen, vaan myös mo-
tivaatioon ja työhenkeen. Syntyi pyrkimyksiä
saada tuotannon tarpeet ja työläisen minä yhte-
nemään. Toiseksi tämä uusi puhetapa toi näky-
viin ne suhteet, joita työläisillä oli toisiin työn-
tekijöihin — kollegoihin, ylempiinsä ja alaisiin-
sa. Yrityksen epävirallinen elämä ja sen hallin-
nan mahdollisuudet tulivat esiin uutena alueena,
joka oli tunnettava. Kolmanneksi tämä kieli loi
keskinäisen riippuvuuden työläisten välille tois-
saalta tuottavina koneina ja toisaalta persooni-
na perheineen ja koteineen. Poikkeamien tietyistä
normeista työläisten kotona ja henkilökohtais-

sa elämässä voitiin nyt nähdä mahdollisesti häi-
ritsevän työläisten työsuorituksia.

Tässä tuotantoprosessin henkilökohtaisiin
ulottuvuuksiin kohdistuneessa uudessa tarkkaa-
vaisuudessa on kyse enemmästä kuin vain tuot-
tavuuden kohottamistarpeesta. Epäilemättä tuot-
tavuuden kohottamis päämäärä kyllä panee ka-
pitalistisen yritteliäisyyden liikkeelle. Kiistatta
mentaalihygienian alkuunpanijat pyrkivät myös
vakuuttamaan johtajat siitä, että heidän asian-
tuntemuksensa auttaisi tuottavuuden kohottami-
sessa. Mutta ne uudet tavat, joilla työläisten suh-
de tuotantokoneistoon sotien välisenä aikana ym-
märrettiin, tuottivat myös muuta. Niiden kaut-
ta avautui uusi tiedon ja mahdollisten interven-
tioiden alue. Esiin nousivat uusi käsitys työläi-
sistä ja uusi työkäytäntö. Tällä pyrittiin varmista-
maan se, että yksilöä yritykseen (ja yhteiskun-
taan) yhdistävä side ei olisi enää pelkästään ta-
loudellinen. Palkkasuhde ja isäntävalta voitiin
korvata henkilökohtaisella siteellä, joka kiinnit-
täisi yksilöt elämään jota he elävät työmaailmas-
sa, työtovereihinsa ja esimiehiinsä sekä yhteis-
kuntaan kokonaisuudessaan.

Uuden psykoterapian saavutukset sotien väli-
sessä Isossa-Britanniassa olivat vähäisiä huoli-
matta siitä etäisyydestä, joka niissä otettiin tayloris-
miin (Miller 1986b). Työläisten subjektiviteettiä
oltiin yhä taipuvaisia tarkastelemaan ikään
kuin se liittyisi vain hänen yksilöllisiin voimava-
roihinsa ja arvioimaan sitä vain negatiiviselta
normipoikkeamien kannalta. Toisen maailman-
sodan myötä käsityksissä työläisistä ilmeni uusi
muutos, joka toi muassaan ajatuksen *positiivisesta*
työpaikan mielenterveydestä huolehtimisesta.
Oli yhä tarpeen tunnistaa 'vajavaiset' yksilöt,
mutta avautumassa oli tärkeämpi alue, jolla py-
rittiin optimoimaan kaikkien yksilöiden mielen-
terveys heidän suhteessaan työhönsä. Uutta so-
danjälkeistä aikaa leimasi kiinnostus sitä koh-
taan, että työsuhte palvelisi parhaalla tavalla ih-
misten välisiä suhteita (esim. Taylor 1950; Brown
1954). Yhteiskunnan vastuu terveyden edistämi-
sistä ei näkynyt vain lääkintäpalveluissa, vaan
vastuuta oli myös erilaisilla toimihenkilöillä —
johtajilla, poliitikoilla, opettajilla ja muilla ih-
misryhmien johtajilla. Ryhmäsuhteiden uudella
kielellä yritysten intersubjektiiivinen elämä voi-
tiin esittää elävänä mekanismina, johon hallin-
nan tulisi vaikuttaa — eikä vain sitomalla yksi-

löt psykologisesti tuotantoprosessiin, vaan myös liittämällä työläiset työn kautta yhteiskuntajärjestykseen demokraattisina kansalaisina.

1950-luvun mittaan yritysten sisäisiin suhteisiin kiinnitettiin huomiota monista näkökulmista (Miller ja Rose 1988). Johtajantaitoa, jota voisi pitää yksilöllisenä ominaisuutena *par excellente*, alettiin tarkastella ryhmän ominaisuutena. Johtajuus ei ollut yksittäinen ominaisuus joka toisilla oli ja toisilla ei, vaan se oli yksilön tehokkuutta hänen erityisessä tehtävässään osana tiettyä tarkoitusta varten yhteen liittynyttä erityistä ryhmää. Samaan tapaan esitettiin, että teollisuuden onnettomuuksia ei pitäisi käsittää henkilökohtaisten ominaisuuksien tuloksiksi. 'Onnettomuusalttiutta' tulisi pitää pikemminkin ryhmäilmiönä. Onnettomuuksista tuli nyt paitsi henkilökohtaisia myös sosiaalisia tapauksia, koska niihin osalliset ihmiset olivat jonkin työorganisaation jäseniä. Ryhmiin liittyvä puhetapa tuotti tällä ja muilla tavoilla uutta tapaa ymmärtää tuottavan toiminnan henkilökohtaisia ulottuvuuksia ja vaikuttaa niihin. Tuottavuus ja tehokkuus alettiin nyt ymmärtää osaksi työntekijöiden asenteita työtään kohtaan. Ne liittyivät työntekijöiden vastuuntunteeseen työpaikastaan ja työympäristöstään, heidän työpienryhmänsä yhteenkuuluvuuden tunteeseen ja heidän käsityksiinsä siitä kuinka esimiehet ymmärtävät heidän yksilöllisen arvonsa ja huolehtivat heidän henkilökohtaisista ongelmistaan.

Esiin nousi joukko uusia tehtäviä, joihin oli tartuttava tietoisesti ja jotka oli ratkaistava tehtaissa. Nämä tehtävät edellyttivät tehtaisten intersubjektiviisen todellisuuden kartoittamista ja arvioimista välttämättömänä osana tehtaisten johtamista. Keskeisenä elementtinä tässä olivat ennalta ohjaamattomat haastattelut — uusi niiden tekniikoiden väline, joiden oli määrä antaa tehoa tuotannon uusille analysointikeinoille (Rose 1989). Tämän välineen kautta voitiin päästä käsiksi työntekijöiden, työnjohtajien, johtajien jne. niihin ajatuksiin, asenteisiin ja tunteuksiin, jotka synnyttivät ongelmia, tyytymättömyyttä ja yhteentörmäyksiä. Ne saatiin pukea taulukoiksi ja kaavioiksi, joista johto saattoi saada materiaalia, jota kalkyloida, jonka avulla diagnosoida tehtaan ongelmia sekä arvioida tuon tai tämän toimenpiteen seurauksia. Haastattelutekniikka oli lisäksi itsessään sääte-

lymekanismi, sillä työläisten subjektiiviset tilat muuttivat muotoaan heidän puhuessaan ja tullessaan kuulluiksi: turhaumat hälvivät, huolet vähenivät, tyytyväisyys kasvoi ja solidaarisuus ja tunne työpaikkaan kuulumisesta vahvistuivat.

Uusi ryhmiin liittyvä puhetapa ja siihen liittyvät tekniikat tuottivat joukon vastavuoroisia tilanteita ja vaikutuksia, joiden uutuus koostui niistä yhteyksistä, joita ne synnyttivät yritysten sisäiseen elämään suuntautuvien interventoiden ja kansakunnan hyvinvointia koskevien kalkylointien välille. Näiden interventioiden myötä käsitystä politiikan sfääristä ja sitä vastaavista valtion käytössä olevista interventiomuodoista oli muutettava. Työntekijät oli integroitava yhteiskuntaan kansalaisina, jotka olivat osa keskinäisten riippuvuuksien verkkoa, joka oli artikuloitu subjektiviteetin muodostaman mediumin välityksellä (vrt. Sofer 1972). Tämä ei kuitenkaan ollut alistamisen tai 'sosiaalisen valvonnan' projekti. Sen päämääränä oli terveiden ja tyytyväisten psykologisten tilojen tukeminen sekä ihmisten psykologisten tarpeiden, teollisuuden organisatoristen etuoikeuksien ja demokraattisten poliittisten arvojen välisen liittouman muovaaminen.

Menneellä vuosikymmenellä on tapahtunut ilmeisen ratkaiseva niiden poliittisten rationaalisuuden syrjäytyminen, jotka tulkitsevat kansalaisuutta organisaatio- ja sosiaalisen elämän sieteen synnyttämien solidaarisuuden, tyytyväisyyden, hyvinvoinnin ja turvallisuudentunteen kautta. Ei vain uusliberalismin elpyneessä sanastossa, vaan myös monissa keskustan ja vasemiston artikuloimissa poliittisissa ohjelmissa ja myös tämän hetken radikaalien kriitikoiden keskuudessa on vapauden ja autonomian kieli alkanut säädellä näkemyksiä poliittisen vallan legitimeistä keinoista ja päämääristä. Kansalaiset liitetään poliittiseen järjestykseen yksilöinä, jotka harjoittavat valinnan etuoikeutta, ja hallinnan ohjelmia arvioidaan siltä kannalta, missä määrin ne lisäävät valinnan mahdollisuuksia. Alamaissubjektin autonomiasta on tullut kiistaton poliittinen arvo. Tämä autonomia ei kuitenkaan ole merkki hallintatekniikoiden nopean lisääntymisen loppumisesta — pikemminkin päinvastoin.

Näiden uusien poliittisten rationalisaatioiden osana ovat kansalaisten taloudellisia funktioita artikuloivat puhettavat oleellisesti muuttuneet (Rose 1989). Avain näihin uusiin poliittisiin ra-

tionalisaatioihin sekä tekniikoihin joihin ne on upotettu on yrittäjämänä. Yhtäältä kansalaisille on annettu elinvoimainen taloudellinen rooli heidän toimiessaan kuluttajina (vrt. Meyer 1986). Kuluttajat esitetään kuin he olisivat aktiivisia toimijoita, jotka pyrkivät 'elämisen laatunsa' maksimointiin 'elämäntyylin' taidokkaan kokoonpanemisen avulla. Elämäntyyliä tuotetaan tavaramaailman kautta: kukin tavara on 'henkilökohtaisen' merkityksen läpitunkema, ja sen säteily tuo esiin millaisia persoonia sen ostaneet ovat tai haluaisivat olla. Jotta voitaisiin pitää yllä lännen yhteiskuntien taloudellista vaurautta, joka ilmenee niin budjetoinninkurinalaisuudessa kuin työllisyyden korkeassa tasossa, on kulutuksen jatkuvasti laajennuttava. Kansantaloudet ovat menestyksekkäitä, jos ne voivat laajentaa kulutusta samaan aikaan sekä lisäksi nopeasti tarpeita että erilaisista niitä, tuottaen tarpeisiin sidottuja tuotteita ja turvaten ostokapasiteetin, jotta kuluttajat voivat kuluttaa. Vaikka kulutuksen maksimointipyrimys voi olla nimenomaan valtion päämäärä, se saavutetaan säätelämällä mainostuksen, hyötynäkökohtien ynnä muiden menetelmien avulla sitä ympäristöä, jossa kulutus toteutuu. Tässä ympäristössä markkinatutkimuksen, myynninedistämisen ja kommunikaation tuntemus tuottaa ne vastavuoroisuudet, joiden kautta ministerien toiveet, liike-elämän pyrkimykset ja kuluttajien unelmat tulevat keskenään toisikseen käännettäviksi. Muotoilulla, markkinoinnilla ja imagon luomisella on olennainen tehtävänsä tavaroiden muuttamisessa haluiksi ja halujen muuttamisessa tavaroiksi, mikä tapahtuu niiden merkitysverkkojen avulla, joiden kautta tavarat ja halut ovat suhteessa, sekä niin tuoteinnovatioita kuin kuluttajien vaatimuksia ohjaavien tehokkuusfantasioiden ja mielihyvähaaveiden kautta. Tämän toimijoiden, kalkylaatioiden, tekniikoiden, mielikuvien ja tavaroiden löyhän verkon välityksellä voidaan kuluttajien valinnat saada tukemaan talouskasvua. Siten talouselämää voidaan hallita niiden valintojen kautta, joita kuluttajat tekevät etsiessään olemassaololleen henkilökohtaisesti tyydyttäviä muotoja.

Mutta mielikuva kansalaisesta valitsevana minänä tuo muuassaan myös uuden käsityksen tuotavasta alamaissubjektista (vrt. Peters ja Waterman 1982). Työläinen ei ole enää solidaarisuuden- ja turvallisuuden tarpeilleen tyydytystä et-

sivä yhteiskunnallinen olento, vaan yksilö joka etsii merkityksellistä ammattityötä sekä henkilökohtaisen menestyksen tunnetta. Yritystoiminnan puhetoivoilla ei pyritä vain muotoilemaan sitä tapaa, jolla johtajat kalkyloivat ja toteuttavat liikestrategioita markkinoiden maailmassa. Sillä myös asetetaan johtamismalli, jossa yrityksen sisäinen todellisuus käsitteellistetään uudelleen tilaksi, jossa on kohotettava tuottavuutta, taattava laatu ja edistettävä innovatioita sitä kautta, että palkolliset alimmasta työntekijästä ylimpään johtajaan antavat oman, isetoteutukseen tähtäävän panoksensa ja sitovat henkilökohtaiset toiveensa yhtiön päämääriin. Yhtiöt eivät saa työntekijöistään eniten irti pyrkimällä hoitamaan ryhmäsuhteita ja siten maksimoimaan tyytyväisyyden tai pyrkimällä rationalisoimaan johdon taakse tehokkuuden, vaan panemalla liikkeelle yksilöiden psykologisen ponnistelun kohti autonomiaa ja luovuutta sekä kanavoimalla sen yhtiön ensiluokkaisuuden ja menestyksen tavoitteeseen.

'Ensiluokkaisuuden' (excellence) puhetapa on tämän muotoaan muuttaneen poliittis-taloudellisen kielen keskeinen piirre. Ensiluokkaisuus on tuotannon laatukriteeri, se on moraalinen arvo, poliittinen prinssiippi ja henkilökohtainen standardi. Menestysekäs esiinpyrkijä, onnistuva suorittaja ja huippuesiintyjä eivät ole mahdollisia malleja vain urheilussa ja taiteessa, vaan myös teollisuudessa. Isetoteutuksen arvot sekä esiintymisen, itsensä hallitsemisen ja käyttäytymisen taidot ovat paitsi houkuttelevia ihmisille itselleen myös toivottavia talouden kannalta. Tässäkin asiantuntemus tuottaa vastavuoroisuuden: psykologiset konsultit huolehtivat yrityksissä tekniikoista, joilla yrityksen kulttuurista sfääriä suunnitellaan osana ensiluokkaisuuden tavoittelua ja sitä, että johtajille opetetaan niitä isetoteutuksen taitoja, jotka täydellistävät heitä yksilöinä ja työntekijöinä. Tällä uudella autonomisen subjektiviteetin alueella taloudellinen menestys, eteneminen uralla ja henkilökohtainen kehitys leikkaavat toisiaan.

Näitä puhetapoja sekä kansalaisia, työntekijöitä ja johtajia koskevia mielikuvia ei kuitenkaan saa pitää samoina kuin yhteiskunnan, teollisuuden tai uraputken todellisuutta. Mutta toisaalta tässä on myös kyse jostakin enemmän kuin pelkästä ideologiasta. Samoin kuin aiemmis-

sa esimerkeissä on tässäkin kyse sekä käsitteellisellä että käytännöllisellä tasolla tapahtuvasta yhteyksien ja yhdenmukaisuuksien tuottamisesta kansakunnan tuotantoelämää koskevien poliittisten pyrkimysten, pääomanomistajien yhtiöidensä taloudellisen tuoton maksimointipyrkimysten ja alamaissubjektien hallitsemisen tekniikoiden välille. Yritteliäisyyteen liittyvillä asiantuntemuksen haaroilla on tärkeä osuus näiden eri pyrkimysten liittämässä toimivaksi verkostoksi. Niiden kielet ja tekniikat pitävät huolta sekä riittävästä poliittisten vallanpitäjien ja yrityselämän välisestä etäisyydestä että niiden toisikseen käännettävyydestä, joka tuottaa kansallisen vaurauden, yritysten kasvavan tehokkuuden sekä edistyksellisten ja humanististen arvojen liiton.

Työntekijöiden itsetoteutuksen ja yhtiön kilpailuasemien paranemisen lähentyminen mahdollistaa yhteyden syntymisen työtekniikoiden ja subjektiviteetin tekniikoiden välille. Yrittäjämännelle työ ei enää välttämättä rajoita hänen autonomiaa, luovuutta ja vastuullisuutta tavoitellen tapahtuvaa mahdollisuuksiensa todellistamista. Työ on nyt päinvastoin oleellinen elementti itsetoteutuksen tiellä. Taloudellisen, psykologisen ja yhteiskunnallisen välillä ei ole enää kuilua. Työn hallinta tapahtuu nyt kunkin yksilön psykologisten itsetoteutuspyrkimysten kautta.

Yhteenvedo

Olemme tässä artikkelissa osoittaneet, että nykyiset hallintaohjelmat toimivat mutkikkaan ja moninaisen tekniikoiden kokoelman nopean tuottamisen kautta. Yhteiskunnallisten suhteiden hallintaa ei ole saavutettu alamaissubjekteihinsa yhä tiukempaa valvontaa kohdistavan kaikkivaltiaan keskusvaltion jatkuvalla vahvistamisella. Yhteiskunnallisten suhteiden hallinta on saavutettu pikemminkin varustamalla kansalaiset taloudellisia ja yhteiskunnallisina toimijoina laajalla joukolla tekniikoita, joiden kautta he voivat instrumentalisoida itse yhteiskuntaelämän eri sfäärit. Tätä taustaa vasten yksilöiden itsehallinnalle painoa panevien ja 'valtion' vaikutusta yksilöiden elämään ja päätöksiin rajoittamaan pyrkivien poliittisten rationalisaatioiden nousu esiin yhdistää uudelleen poliittisen ajattelun tasolla suhteet, jotka on jo tuotettu hallintatekniikoiden tasolla. Po-

liittisten vallanpitäjien tehtävä ei tänään ole yksilöiden ohjaaminen heidän olemassaolonsa kaikilla tasoilla yksityisimmistä julkisimpaan. Yksilöt on itse työntekijöinä, johtajina ja perheenjäseninä mobilisoitava yhteydessä poliittisiin päämääriin taloudellisen kasvun, menestyksellisen yrittämisen ja korkeimman henkilökohtaisen onnen saavuttamiseksi. Hallintatekniikat saattavatkin poliittiset rationalisaatiot toimintaan mutkikkaan suhdeverkon kautta, jossa kansalaisille opetetaan itsehallintatekniikoita, olivat ne sitten taloudellisia tai psykologisia käsitteitä ja tekniikoita. Poliittista valtaa ei ole määrä harjoittaa alamaissubjektien alistamisen kautta (Miller 1987), vaan luomalla itsehallinnan kokoon panevien ja sitä ylläpitävien tekniikoiden verkko.

1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla hahmotuneet poliittisen rationaalisuuden muodot asettivat kansalaiset yhteiskunnallisina olentoina, joiden oikeudet ja velvollisuudet artikuloitiin yhteiskunnallisen vastuun ja kollektiivisen solidaarisuuden kielellä. Yksilö pyrittiin sosiaalisen tarpeet omaavana kansalaisena liittämään yhteiskuntaan sopimuksella, jossa yksilöllä ja yhteiskunnalla oli keskinäiset vaateensa ja velvoitteensa. Tekniikoita, joiden kautta tuo poliittinen perusta pyrittiin saamaan toimimaan olivat mm. sosiaaliturva, lastenhuolto, sosiaali- ja mentaalihygienia, kasvatus sekä joukkoviihde. Nykyinen poliittinen puhetapamme asettaa tuon hallinnan rationaalisuuden kyseenalaiseksi ja jopa hylkää sen. 'Hyvinvointivaltiota' arvostellaan byrokraattisuudesta ja tehottomuudesta, yksityisen valinnanvapauden anastamisesta itselleen, yksilön oikeuksien loukkaamisesta ja paljosta muusta. Nykykatsannossa kansalaisuuden tulee olla aktiivista ja yksilöllistä eikä passiivista ja toisista riippuvaa. Yksilöllisen vapauden, henkilökohtaisen valinnan, itsetoteutuksen ja yritteliäisyyden kieli viittaa kahteen suuntaan. Itseensä luotavien ja sitoutumuksensa tarmokkaasti täyttävien erillisten taloudellisten yksiköiden vaihtosuhteiden muodossa strukturoitu talous tuottaa parhaan yhteiskunnallisen hyödyn ja jakaa sen sekä kaikille yhdessä että kullekin erikseen parhaalla tavalla. Yritteliäisyyteen liittyvä puheta- pa tuottaa myös perustan yksittäisten kansalaisten elämän strukturoimiselle (Gordon 1987). Yksilöistä on tultava itsemäärääjiä, jotka luovat ja hahmottavat elämänsä merkityksellisenä niin pit-

källe, että he ovat saatavilla olevista elämänmuodoista tekemiensä valintojen tuotteita.

Julkisen hyvinvoinnista ja sosiaalisesta turvallisuudesta huolehtimisen ei enää selitetä olevan elintärkeää poliittisen vakauden ja yhteiskunnallisen tehokkuuden kannalta. Uudet poliittiset rationalisaatiot esittävät kollektiivisen huolenpidon ja sosiaalisen solidaarisuuden sijaan, että turvallisuus voidaan saavuttaa vakuutusjärjestelmän yksityisen hankkimisen kautta, että terveydenhuollon voivat hankkia yksilöt ja siitä voi huolehtia terveysteollisuus, että asunnot voi tarjota yksityinen sektori ja että tehokkuuden voi taata markkinoiden kilpailukuri. Nyt poliittinen subjekti on yksilö, jonka kansalaisuus ilmenee henkilökohtaisen valinnan vapaassa harjoittamisessa markkinoitujen vaihtoehtojen joukosta. Tällaisessa poliittisessä rationalisaatiossa minän ei ole vain mahdollista valita, vaan sen on myös pakko rakentaa elämänsä valintojen ja päätösten loputtoman paljouden varaan.

Olemme esittäneet, että poliittisten rationalisaatioiden analysointi edellyttää huomion kiinnittämistä kielen konstitutiiviseen rooliin. Poliittinen diskurssi ei ole vain mystifiointia, legitimoitua tai ideologiaa eikä se ole vain yhteiskunnallisten etujen ja alistamisen yhteentörmäyksen ohut verho. Tämä saattaa viitata siihen, että juuri merkitysten järjestelmä strukturoi poliittisen toiminnan kentän. Tämä näkökanta on kuitenkin vähintäänkin puolittainen. Poliitikassa on kyse muustakin kuin representaatiosta. Olemme tässä kehitelleet näkemystä, jonka mukaan politiikka on tekniikoiden erityinen kokonaisuus joka mahdollistaa sen, että poliittinen rationaliteetti saa instrumentaaliset ilmauksensa. Kielen ja politiikan keskinäistä konstitutiivisuutta ei viime kädessä turvata merkitysten sfäärin ja merkijärjestelmien tulkitsemisen tasolla, vaan se tapahtuu poliittisten rationalisaatioiden ja niiden hallintatekniikoiden vuorottaisuuden ja sidonaisuuden kautta, joiksi rationalisaatiot artikuloidaan. Näiden tekniikoiden kautta vallanpitäjien haaveet ja tieteen totuudet saatetaan yhteyteen meidän kaikkien arvojen, arvostelmien ja tekojen kanssa.

LÄHTEET

- Brown J.A.C., *Social Psychology of Industry*. Penguin. Harmondsworth 1954.
- Burchell, S. — Clubb, C. — Hopwood, A.G., 'Accounting in Its Social Context: Towards a History of Value Added in the United Kingdom'. *Accounting, Organizations and Society* (1985), 381—413.
- Callon, M., 'Some elements of a sociology of translation'. Teoksessa Law, J. (ed.), *Power, Action and Belief*. Routledge and Kegan Paul. London 1986.
- Cmnd. 1337. *The Financial and Economic Obligations of the Nationalised Industries*. White Paper 1961.
- Cmnd. 3437. *Nationalised Industries: A Review of Economic and Financial Objectives*. White Paper 1967.
- Connelly, W., 'Appearance and Reality in Politics'. Teoksessa Gibbons M.T. (ed.), *Interpreting Politics*. Basil Blackwell. Oxford 1987.
- Foucault, M., 'On governmentality'. *I&C* 6/1979, 5—22.
- Fourquet, F., *Les comptes de la puissance*. Encres. Paris 1980.
- Gordon, C., 'The Soul of the Citizen: Max Weber and Michel Foucault on Rationality and Government'. Teoksessa Lash S. — Whimster, S. *Max Weber, Rationality and Modernity*. Allen & Unwin. London 1987.
- Hacking, I., *Representing and Intervening*. Cambridge University Press. London 1983.
- H.C. 440/VIII. *Select Committee on Nationalised Industries; Subcommittee A*, Minutes of Evidence, Memorandum submitted by H.M. Treasury, including Appendix A.
- Hopwood, A.G., 'Accounting and the Pursuit of Efficiency'. Teoksessa Hopwood A.G. — Tomkins C., *Issues in Public Sector Accounting*. Philip Allan. Oxford 1984.
- Latour, B., 'Visualisation and cognition: thinking with eyes and hands', *Knowledge and Society: Studies in the Sociology of Culture, Past and Present*, 1987a, 6, 1—40.
- Latour, B., *Science in Action*. Milton Keynes. Open University Press, 1987b.
- Law, J. (ed.), *Power, Action and Belief*. Routledge and Kegan Paul. London 1986.
- Leruez, J., *Economic Planning and Politics in Britain*, tr. M. Harrison. Martin Robertson. London 1975.
- Meyer, J., 'The Self and the Life Course: Institutionalization and its Effects'. Teoksessa Sorensen A. — Weinert F. — Sherrod L. (eds.), *Human Development and the Life Course*. L. Erlbaum. Hillsdale, N.J. 1986.
- Miller, P., 'Accounting for Progress — National Accounting and Planning in France'. *Accounting, Organizations and Society*. 1986a, 83—104.
- Miller, P., 'Psychotherapy of Work and Unemployment'. Teoksessa Miller P. — Rose N. (eds.), *The Power of Psychiatry*. Polity Press. Cambridge 1986b.
- Miller, P., *Domination and Power*. Routledge & Kegan Paul. London 1987.
- Miller, P., 'Managing Economic Growth Through Knowledge: The Promotion of Discounted Cash Flow Techniques', Working Paper 1989.
- Miller, P. — O'Leary, T., 'Hierarchies and American Ideals, 1900—1940'. *Academy of Management Review*, 1989(a).
- Miller, P. — Rose, N. 'The Tavistock Programme: The Go-

- vernment of Subjectivity and Social Life'. *Sociology* 1988, 171—192.
- Myers, C.S., *Industrial Psychology in Great Britain*. Cape. London 1927.
- Peters, T.J. — Waterman, R.H., *In Search of Excellence*. Harper and Row. New York 1982.
- Rose, N., *The Psychological Complex: Psychology, Politics and Society in England 1869—1939*. Routledge and Kegan Paul. London 1985.
- Rose, N., Beyond the public/private division. Teoksessa Fitzpatrick P. — Hunt A., *Critical Legal Studies*. Blackwell. London 1986.
- Rose, N., Calculable Minds and Manageable Individuals. *History of the Human Sciences*, Vol. 1, 1988 179—200.
- Rose, N., *Governing the Soul: Technologies of Human Subjectivity*. Routledge and Kegan Paul. London 1989.
- Sofer, C., *Organizations in Theory and Practice*. Heinemann, London 1972.
- Shapiro, M. (ed.), *Language and Politics*. Blackwell. Oxford 1984.
- Taylor, C., 'Language and Human Nature'. Teoksessa Gibbons M.T. (ed.), *Interpreting Politics*. Basil Blackwell. Oxford 1987.
- Taylor, G.R., *Are Workers Human*. Falcon Press. London 1950.